

Tokaji Zsolt

Vörösmarty Mihály *Chinai literatura* című kiadatlan kézírata

A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Vörösmarty Mihálynak számos olyan, többnyire töredékes kéziratát is őrzi, amelyek a költő életútjának felderítésében, munkásságának alaposabb megértésében, megismerésében csekély szerepet játszanak, és amelyek életében, sőt a mai napig nem kerültek kiadásra. Ezek sorába tartozik a jelen tanulmányban bemutatandó, német nyelvű forrásból készített, könyvismertetőnek szánt nyersfordítása is. Ennek eredetije Robert Morrison (1782–1834) kínai irodalomról értekező, angol nyelvű tanulmányai, illetve könyve alapján készült.

A kínai irodalom ismeretének kezdetei Európában

Kína írásbeli műveltségéről és irodalmáról a 17. századtól kezdve érkeztek egyre növekvő mennyiségben és egyre megbízhatóbb minőségben híradások Európába. Ez azoknak a katolikus, elsősorban jezsuita hittérítőknek, tudós misszionáriusoknak volt köszönhető, akik életükből hosszú éveket, akár évtizedeket is áldozva keresztény hitre kívánták téríteni a Ming- (1368–1644), majd a mandzsu Qing-dinasztia (1644–1911) uralta Középső Birodalom lakóit. A fejlett kultúrával rendelkező, műveltségében Európával egyenrangú Kína megtérítéséhez azonban kevésnek bizonyultak a más országokban már bevált, szokásos missziós módszerek, a prédikációk, a hittérítés, a tanítás. A vallási kérdésekkel kapcsolatos vitákhoz, disputákhoz olyan szakemberekre, specialistákra volt szükség, akik nem csupán kiválóan beszéltek és írtak kínaiul, hanem a kínai szokások, vallások és filozófia terén is alapos ismeretekkel rendelkeztek. A hittérítők céljai között a kínai szépirodalom megismerése csak sokadrangú volt. A nyugati mércével szépirodalomnak tekintett műfajok közül többet (elbeszélés, regény, operadráma) a kínai értelmiségi elit nem is tekintett tanulmányozásra és megőrzésre érdemes kulturális értéknek. A szent életű atyák felismerték, hogy a kínai írásbeliség, a hivatalos magas kultúra legjelentősebb gyűjteménye a konfuciánus kánon, az „öt klasszikus” (*wu jing* 五經) és a „négy könyv” (*si shu* 四書).¹ Az eredmé-

<https://doi.org/10.24391/KELETKUT.2020.2.33>

¹ A tanulmányban a kínai szavakat (neveket és kifejezéseket) a nemzetközi gyakorlatban elfogadott *pinyin* 拼音 átírási változatban tüntetjük fel. A kínai karakterek a hagyományos írásjegyes

nyes hitviták megvívásához elsősorban ezen művek alapos megismerésére és megértésére volt szükség. Valójában tehát a *Biblia* állt szemben a konfuciánus kánon gyűjteményével, amelyet jelentőségét tekintve indokoltan tituláltak a kínai *Bibliának*. Éppen ezért az első nyugati nyelvű beszámolók, majd fordítások is a konfuciánus kánon műveiről, műveiből születtek.

Magyar hittérítők a kínai missziós tevékenység e korai korszakában nem vettek részt, és a 20. századig tudományos felkészültségű, megfelelő kínai nyelvtudással rendelkező magyar szakember sem akadt. Az útleírásokon vagy a saját szakterületükről kikacsingató tudósaink írásain kívül sokáig nem is születtek első kézből származó, elsődleges források alapján készült, hiteles beszámolók, tanulmányok nyelvünkön a kínai kultúrával kapcsolatban. Amit a kínai írásbeliségről a 20. századig magyar nyelven tudni lehetett, szinte kivétel nélkül külföldi források nyomán íródott, amelyek évtizedes, sőt olykor évszázados késéssel érkeztek hozzánk. Éppen ezért a kínai irodalommal kapcsolatban a magyarul olvasható legkorábbi leírásokból és összefoglalásokból szintén a konfuciánus kánonról, az úgynevezett „king”-ekről (*jing* 經) értesülhetett először a magyar nyelvű közönség.

A kínai irodalom legkorábbi említései magyarul

Időpontját tekintve alighanem a tanulmányunkban közreadott, kéziratban maradt Vörösmarty-féle cikkfordítás lehetett volna az első, amely magyar nyelven átfogóbb tájékoztatást nyújtott volna a kínai literatúráról, bár az irodalomhoz kapcsolódó konfuciánus kánonról korábbi magyar nyelvű forrásokban is találhatók utalások.

A konfuciánus kánonról, konkrétan annak egyik művéről, a *Tavaszi és őszi* vagy *Tavaszi és őszi* című krónikáról (*Chunqiu* 春秋) már Benkő Ferenc (1745–1816) református lelkész *Esztendőnként kiadott parnassusi időöltés* című munkájának 1794-es harmadik kötetében is olvashatunk: „A’ Konfutius hires filosofusnak is vagynak Kanonikus Könyvei, *de essentiis rerum*, a dolgoknak belső valóságáról, *de vita Imperatorum*, az Elöljáróknak életéről, mellynek az a’ Tzimje *Ver & Automnus*, Tavasz, és Ősz. Azoknak külömbiségekért; a’ Morálljának Titulussa. *Medium immutabile*. Ezek közzül a’ hires Históriaik közzül vagon egy a’ Prussiai Király Bibliothecájában-is száz *Volumenbe*, vagy Kötésben.”²

Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) 1800 körül már értekezett a kínai költészetéről, mégpedig a forrása után utólag „Az ázsiai poézisről” címet kapott ismert

formájú (*fangtizi* 繁體字) változatukban olvashatók.

² Benkő Ferentz, *Esztendőnként kiadott parnassusi időöltés*. Harmadik darab. Kolozsvár–Nagyszeben, 1794, 172.

tanulmányában, amely azonban kéziratban maradt. Erről csak jóval halála után, 1844-ben szerezhett tudomást a nagyközönség, amikor is az összes művét tartalmazó gyűjtemény első ízben kiadásra került.³ Csokonai forrása viszonylag friss volt, hiszen William Jones (1746–1794), walesi származású brit filológus 1777-ben megjelent latin nyelvű művét használta.⁴ Tulajdonképpen ennek egy-fajta kivonatolt, összefoglaló fordításának tekinthető a magyar nyelvű tanulmány. Ebben ugyan szerepel a konfuciánus kánon részét alkotó *Dalok könyve* (*Shi jing* 詩經) rövid ismertetése, sőt Csokonai Jones latin fordításában annak egyik versét is bemutatja, de a kínai irodalomról vagy akár a konfuciánus kánonról semmi mást nem tartalmaz.

Csokonai egykori tanára, Budai Ézsaiás (1766–1841) Göttingenben szerzett tudósoklevelet. Megfordult Hollandiában és Angliában is, ahol Oxfordban a Bibliotheca Bodleiana (Bodleian Library) keleti kéziratárának könyvtárosától, az orientalista Uri Jánostól (1724–1796) több könyvet is kapott, amelyeket hazatérve a Református Kollégium könyvtárában helyezett el. Ezeket is felhasználhatta, amikor a debreceni kollégium hallgatói számára tankönyvként elkészítette és 1805-ben, 1808-ban és 1812-ben három részben megjelentette egyetemestörténelem-könyvét,⁵ amely önálló fejezetben taglalja a „Chinaiak históriá”-ját.⁶ A kínai irodalomról külön nem értekezik ugyan, de mint a vallás különösen fontos forrását megemlíti az *Írások könyvét* (nála: *Su-king; Shu jing* 書經), melynek „írójának Con-fu-tse, vagy Confucius tartatik”.⁷ Ide vonatkozó forrásaként a német történész, Johann Christoph Gatterer (1727–1799) Göttingenben kiadott egyetemestörténelem-könyvét tünteti fel,⁸ amelyben azonban nemcsak Kína történelmének bemutatása, de a teljes konfuciánus kánon ismertetése is szerepel.

Jelenlegi tudásunk szerint az első magyar nyelven publikált ismertetés kifejezetten a kínai irodalomról csak Vörösmarty nyersfordítása után pár évvel, 1832-ben jelent meg, mégpedig az első magyar nyelvű, már betűrendbe szerkesztett enciklopédiában, a *Közhasznu esmeretek tárában*, amelyet a német *Conversations-Lexikon* magyarított változataként adtak ki. A lexikon szerkesztésében orientalisztikával foglalkozó szakember nem vett részt, a „Chinai nyelv,

³ Csokonai Mihály minden munkái. Szerk. Schedel Ferenc. Pest, 1844, 793–804.

⁴ Jones műve, a *Poeseos Asiaticae commentariorum libri sex, cum appendice* először 1774-ben, Londonban jelent meg, hasonmását 1777-ben Lipcsében is kiadták.

⁵ Könyve első és második részének javított kiadását 1811-ben külön is megjelentette. Ld. Budai Ézsaiás, *Közönséges história melybenn a régi népeknek, nemzeteknek, országoknak és birodalmaknak dolgai foglaltatnak: Kezd. a legrégibb időkönn, végz. a' napkeleti birodalom elenyészésénn*. Debreczen, 1811.

⁶ Budai, i. m., 161–168.

⁷ Budai, i. m., 163.

⁸ Johann Christoph Gatterer, *Handbuch der Universalhistorie nach ihrem gesamten Umfange bis auf unsere Zeiten fortgesetzt*. Göttingen, 1761–1765.

írás és literatura” szócikket feltehetően Döbrentei Gábor (1785–1851) költő és később királyi tanácsos írhatta, akinek nevét a lexikonban a világtörténelem, magyar történelem, világirodalom, magyar irodalom, nyelvtan, poétika és verstan szócikkek szerzőjeként tüntetik fel. Az 1832-ben megjelent 3. kötetben szereplő vonatkozó szócikkben ez olvasható: „A chinai literatura gazdag különbféle munkákkal. Confucius előtt poésise is volt. Maradványait lelhetni a’ Si-kingben. Saját ostályt tesznek a’ King-ek vagy szent könyvek, melyeknek Confucius adta mostani formájokat, tartalmok részént történeti, részént erkölcsi-vallásos, részént költői. A’ Kingekből fordítva van francziára a’ Su-king. A’ hist. munkák egyik legfontosbika a’ (hibásan) francziára fordított: „Chinai birodalomtörténet”. Emlitendő még: az angolra fordított „Chinai büntető-törvénykönyv”, a’ „Mukhdenre irt dicséret”, „Yü felülírása” ’sat. A’ császári chinai encyclopaedia, mellyet Kan-hi alatt 1680 kezdtek ’s a’ mult században végeztek el, 6109 köt. áll.”⁹

A szócikkből mindösszesen ennyi vonatkozik a szigorúan vett irodalomra, melynek érdekessége, hogy nem lelhető fel a német lexikonban, vagyis ezt Döbrentei más forrásokat felhasználva írta és toldotta be.

A *Közhasznu esmeretek tára* kínai irodalmat bemutató kötetének megjelenése után három évvel adja közre Toldy Ferenc (1805–1875) irodalomtörténész A’ Kelet’ népei ’s literaturája című tanulmányt.¹⁰ Toldy publikációja a müncheni Karl Friedrich Neumann (1793–1870) professzor 1834-ben a *Nouveau Journal Asiatique*-ben megjelent, Coup d’œil historique sur les peuples et la littérature de l’Orient című cikke¹¹ első részének szó szerinti fordítása. Bár maga az írás igen terjedelmes, ez sem értekezik hosszabban, részletesebben a szigorúan vett szépirodalomról. A kínai kultúrával kapcsolatos alfejezet címe is „A ’chinai miveltség’ rendszere” (*Système de culture chinois*).¹² A Toldy Ferenc fordította cikk egyik elvitathatatlan érdeme, hogy bár átfogó képet nem nyújt a kínai szépirodalomról, már viszonylag pontosan ismerteti a konfuciánus kánont alkotó műveket, ami például a Vörösmarty-féle kéziratban a német forrás elhibázott és ügyetlen összefoglalása miatt hiányos, logikátlan és pontatlan.

A kínai szépirodalomról az első, viszonylag pontos áttekintés Kecskeméthy Aurél (1827–1877) író, újságíró nevéhez fűződik, aki az 1868-ban megjelent *Egyetemes Magyar Encyclopaedia* 6. kötetében olvasható, „A chinai irodalom” című szócikk szerzője.¹³

⁹ *Közhasznu esmeretek tára*. III. Pest, 1832, 175.

¹⁰ Toldy Ferencz, A’ Kelet’ népei ’s literaturája. *Tudománytár* 6 (1835) 86–106.

¹¹ Charles Friedrich Neumann, Coup d’œil historique sur les peuples et la littérature de l’Orient. *Nouveau Journal Asiatique* 14 (1834) 39–73.

¹² Toldy, i. m., 92–106.

¹³ Kecskeméthy Aurél, A chinai irodalom. In: *Egyetemes Magyar Encyclopaedia*. VI. Szerk. Pollák Nep. János. Pest, 1868, 733–735.

A Vörösmarty-kéziratról

Vörösmarty vizsgálatunk tárgyául választott, könyvismertetőnek szánt nyersfordítása is azok közé az egykor szabad lapokból vagy kisebb füzetekből álló kéziratok közé tartozik, amelyeket 1950 körül félbőr kötésű kötetekbe foglaltak, majd ezt követően a K jelzettel láttak el (K 712–K 722 és K 778). Később ezeket a kolligátumokat megbontották, a kézíratos anyagot pedig borítékokban helyezték el. Mivel az ekkor már zajló kritikai kiadás jegyzetanyagában a sajtó alá rendezők a K jelzetű kötetekre és a főlíószámokra hivatkoztak, így az egyes tételek sorrendjét és számozását változatlanul meghagyták.¹⁴

Az eddig meg nem jelentetett, fel nem dolgozott, *Chinai literatura* (ezentúl: *Cl*) címen¹⁵ nyilvántartott kéziratot elsőként Brisits Frigyes említi a Magyar Tudományos Akadémián kialakított Vörösmarty-szoba ismertetőjében,¹⁶ majd az ugyancsak 1928-ban megjelent jegyzékben, ahol a „Kritikák” között szerepel.¹⁷ Következő említésére a 2016-os, Horányi Károly által összeállított Vörösmarty-gyűjtemény katalógusában kerül sor, amelyben a K 713/II. jelzet alá sorolt „Cikkek, bírálatok, jegyzetek. II.” között, K 713/II. 55–59.f jelzettel szerepel.¹⁸

A kézíraton a cím részeként szereplő forrás megjelölése felett közvetlenül az 1827-es évszám olvasható, amelyről azonban nem dönthető el biztosan, hogy Vörösmarty ezzel a forrásként használt német nyelvű cikk megjelenésének évszámát vagy a fordítás időpontját szándékozott-e jelezni. A fordítás idejének, a kézirat keletkezési korának pontosabb meghatározásához egyrészt a forrásul használt német cikk megjelenési dátuma, másrészt az egykori füzetben közvetlenül a *Cl* után következő, *Pillantat a' Sandwich szigetekre* című másik fordítás megjelenési dátuma nyújt segítséget, hisz ez utóbbi fordítás első része a *Cl* fordításának utolsó néhány sorával közös főlíón (59.) szerepel.¹⁹ A *Cl* (később részletesen ismertetett) forrása a *Literatur-Blatt* 1827. szeptember 28-i számában,

¹⁴ F. Csanak Dóra, Vörösmarty Mihály hagyatéka. In: *A Vörösmarty-gyűjtemény a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában és Régi Könyvek Gyűjteményében*. Szerk. Horányi Károly. Budapest, 2016, 10.

¹⁵ A *Chinai literatura* a kézirat általunk rövidített címe, amelyre a tanulmányban *Cl* formában hivatkozunk. A teljes címe: *Chinai literatura (No 78. Literaturblatt) Rob. Morrison Urnak tudósítása a' Chinai literaturáról, az Asiatic Journal-ból*.

¹⁶ Brisits Frigyes, A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-szobája. *Irodalomtörténet* 17 (1928) 95.

¹⁷ Brisits Frigyes, *A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-kéziratainak jegyzéke*. Budapest, 1928, 389.

¹⁸ *A Vörösmarty-gyűjtemény a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában és Régi Könyvek Gyűjteményében*. Szerk. Horányi Károly. Budapest, 2016, 38.

¹⁹ Ennek a németből készített fordításnak a forrása „Blicke auf die Sandwichsinseln” címen a *Blätter für literarische Unterhaltung* című lap 1827-es 246. számában (október 24., 981–983.) és 247. számában (október 25., 985–987.) jelent meg.

a *Pillantat a' Sandwich szigetekre* pedig a *Tudományos Gyűjtemény* (ezentúl: *TGy*) 1828. áprilisi és májusi számában jelent meg.²⁰ Ez alapján annyi állapítható meg, hogy a *Cl* fordítására legkorábban 1827 szeptemberének legvégén, de mindenképpen 1828 áprilisa előtt került sor.

Vörösmarty 1827 végén, miután elvállalta a *TGy* szerkesztését, Pestre költözött. Az 1828-as első, januári szám már az ő szerkesztésében jelent meg, amelyben írásai is olvashatók, vagyis a *TGy* szerkesztői feladataira előkészülve már 1827 végén tudatosan szemlélhette a német lapokat.

Nincs kétségünk afelől, hogy a *Cl* fordítását a *TGy* második részében közreadott *Literatúra*, azon belül is a *Külföldi Literatúra*. Könyv-esmertetés rovatba szánta, amelyben majd április–májusban a *Pillantat a' Sandwich szigetekre* című fordítása is megjelenik. A rovat céljáról, tartalmáról az 1827. decemberi számban olvasható leírás: „A' Tudományos Gyűjteménynek ezen szakaszában közöltetnek nem csak azon Recenzióknak, mellyek Magyar Országban kijött vagy ez felől íratott könyvekről tetettek, kivonásaik (Extractus), hanem minden külső Tudományos Ujságban tett Könyv-viszáglatoknak velei is, a' mennyire ezek a' tudományok', vagy Mesterségek' előmenetelét, és ezzel a' köz hasznót és az elmének tökéletesedését eszközlik.”²¹

Vörösmarty 1828-ban már szerkesztői szemmel szemlélte a német nyelvű lapokban (*Kunsblatt*, *Blätter für litterarische Unterhaltung*, *Ausland* stb.) megjelent, a *TGy* könyvismertetőjébe szánt cikkeket. Talán nem csupán szerkesztői szempontok játszottak közre abban, hogy melyik német cikkek magyar nyelvű megjelentetését tartotta kívánatosnak. Staud Géza (1908–1988) irodalomtörténész 1930-ban megjelent munkájában már az ekkor kiválasztott, lefordított és megjelentetett cikkek kapcsán is a romantikus „Vörösmarty orientalizmusát” látja bizonyítottnak,²² amelyet egyébként mind előtte, mind utána több életrajzírója is hangsúlyoz.

Vörösmarty fordításának forrása

Vörösmarty forrásaként a hetente kétszer megjelenő, *Literatur-Blatt* című német irodalmi figyelő 78. számát tüntette fel. A cikk az 1827. szeptember 28-i számban, a 310–312. oldalon olvasható „Chinesische Literatur. Herr Rob.

²⁰ *Tudományos Gyűjtemény* 4 (1828) 115–119; 5 (1928) 111–116. Kritikai kiadása: Vörösmarty Mihály, *Vegyes prózai dolgozatok (1826–1841)*. (Vörösmarty Mihály Összes Művei, 15.) Sajtó alá rend. Bodolay Géza–Horváth Károly. Budapest, 2000, 209–216, 559–561.

²¹ *Tudományos Gyűjtemény* 11 (1827/12) 123.

²² Staud Géza, *Az orientalizmus*. 2. kiad. Budapest, 1999, 130–133. Megjegyzendő, hogy bár 1930-ban megjelent könyvében Staud részletesen felsorolja Vörösmarty keleti tárgyú cikkeit és fordításait, annak ellenére nem említi a *Cl*-t, hogy kéziratban történő létezése már 1928-ban közismert volt.

Morrison's Nachricht über die Chinesische Literatur, aus dem *Asiatic Journal*” címmel. A német szöveg szó szerint megegyező első része azonban „Morrison's Nachricht über die chinesische Literatur. (Aus dem *Asiatic Journal*).” címmel mintegy két évvel korábban már megjelent a *Morgenblatt* (ezentúl: MB) 1825. október 20-i számában,²³ és itt egyértelműen kiderül, hogy fordításról van szó.²⁴

Az *Asiatic Journal* (ezentúl: AJ) első sorozatának (1816–1829) teljes címe *The Asiatic Journal and Monthly Register for British India and its Dependencies* volt. A Brit Kelet-indiai Társaság (British East India Company) támogatásával megjelenő havilap 1825. szeptemberi számában található Robert Morrison²⁵ protestáns misszionárius írása Chinese literature címen,²⁶ amely egyértelműen a német fordítás alapjául szolgált. Ugyanennek a számnak a könyvismertető („Book Review”) rovatában található Robert Morrison 1825-ben megjelent rövid, mindösszesen 52 oldalas (+12 oldal illusztráció és kínai szövegmutatvány) művének, a *Chinese Miscellany*nek²⁷ (ezentúl: CM) az ismertetője is.²⁸

²³ *Morgenblatt für gebildete Stände* 251 (20. October 1825) 1003.

²⁴ A cikk végén az *A. d. Ueb.* rövidítés olvasható, vagyis *Anmerkung des Übersetzers* („a fordító megjegyzése”).

²⁵ Robert Morrison (1782. január 5.–1834. augusztus 1.) skót származású brit presbiteriánus hittérítő és kínai filológus. Az erősen vallásos családban nevelkedett Morrison már fiatalon megtanult görögül, héberül és latinul. Családja akarata ellenére 1804-ben beiratkozott Londonban a misszionáriusképzésre. Az Angol Missziós Társaság 1807-ben küldte őt Kínába azzal a feladattal, hogy tanulja meg a kínai nyelvet, és fordítsa le kínaira a Bibliát. Morrison volt az első protestáns hittérítő, aki a katolikus misszionáriusok után, mintegy két évszázaddal lemaradva, Kínában tevékenykedett. Amikor Makaó érintésével Kantonba érkezett, még érvényben voltak a kínai császárok kereszténységet tiltó rendelkezései, aminek része volt az is, hogy a lakosságnak halálbüntetés terhe mellett tilos volt idegeneket kínaira tanítani. Morrison ennek dacára nem csupán kiválóan megtanulta a nyelvet, de egy kínai–angol szótár összeállításán is elkezdett dolgozni. 1813-ra elkészült az Újszövetség kínai fordításával. 1819-ben elkezdte az Ószövetség átültetését is. Munkája során nagyban támaszkodott a katolikus, főként jezsuita hittérítők akkor már létező részleges fordításaira. Munkájában közreműködött társa, William Milne (1785–1822) is. Kínai nyelvtankönyvét (*A Grammar of the Chinese Language*) 1815-ben nyomtatták ki, és ekkor jelent meg háromkötetes kínai–angol szótárának (*Dictionary of the Chinese Language*) első kötete is (a teljes művel 1823-ban készült el). Felesége 1821 nyarán, illetve munkatársa, Milne 1822 nyarán bekövetkezett halála után Morrison elhagyta Kínát, rövid ideig Délkelet-Ázsiában tartózkodott, majd 1824-ben hazatért Londonba. 1825-ben a Royal Society tagjai közé választotta. 1825 szeptemberében második feleségével együtt visszatért Kínába. 1834-ben, 52 éves korában hunyt el Kantonban, és Makaón helyezték végső nyugalomra. Ld. Wilbert R. Shenk, Morrison, Robert. In: *Biographical Dictionary of Christian Missions*. Ed. by Gerald H. Anderson. New York, 1998, 473–474.

²⁶ Robert Morrison, Chinese Literature. *The Asiatic Journal and Monthly Register* 19 (1825) 309–317.

²⁷ A *Chinese Miscellany* Morrison könyvének rövidített változata, a mű teljes címe: *Chinese Miscellany. Consisting of Original Extracts from Chinese Authors, in the Native Character; with Translations and Philological Remarks*. London, 1825.

²⁸ *The Asiatic Journal and Monthly Register* 19 (1825) 331.

A *CM* fejlécén a 33. oldaltól az 52. oldalig a Chinese Literature olvasható, amely szakasz három nagyobb részből áll: 1. Literature of the Chinese (33–37. old.); 2. A Summary of the Chinese Ancient Books. Called *Woo-king* and *Sze-Shoo* (37–43. old.); 3. Notices of European Intercourse with China, And of Books Concerning It, Arranged in Chronological Order (44–52. old.). Jóllehet az *AJ*-ben megjelent Chinese Literature című írásról nem derül ki, az valójában a *CM*-ben megjelent két tanulmány, a Literature of the Chinese és az A Summary of the Chinese Ancient Books... szó szerinti utánközlése.²⁹ Az első tanulmányt egy rövid bevezető részt követően Morrison tizenegy rövidebb egységre osztja, amelyeket római számokkal (I–XI.) jelöl. Az *AJ*-ben megjelent Chinese Literature második tanulmánya, amely mintegy alfejezetként van szedve, egy újabb rövid bevezető szakasz után szintén római számokkal jelölt hat egységre (I–VI.) van osztva.

Jóllehet a Vörösmarty forrásaként szolgáló német szövegről úgy tűnhet, mintha az angol nyelvű tanulmány ismertetője lenne, valójában annak szakszerűtlenül, hanyagul kivonatolt részleteinek fordítása. Az 1825-ben a *Morgenblatt*-ban megjelent rövidebb német fordításban az ismeretlen fordító elhagyja az angol szöveg római számokkal jelölt tagolását, de jól megállapítható módon, kisebb változtatásokkal az angol cikk első részének rövidebb bevezetőjét, a teljes első (I.) szakaszt, valamint a második (II.) szakasz első két bekezdését (a szakasz mintegy felét) közli német fordításban. A Vörösmarty forrásául szolgáló, az 1827-es *Literatur-Blatt*-ban megjelent hosszabb német fordítás az angol szövegben szereplő, római számokkal jelölt tagolást visszaállítva átveszi az 1825-ben már megjelent fordítást. A III. szakasztól kezdve azonban már nem az első tanulmányt fordítja, hanem a második tanulmányt veszi alapul. Vagyis teljes terjedelmében hiányzik az eredeti angol cikk első tanulmányából a II. szakasz második fele, a III–XI. szakasz, illetve a második tanulmány bevezetője, valamint I. és II. szakasza. A hiányzó részekről a fordítás összefoglalót sem ad. A német szöveg zavaros érthetlenségét leginkább ez a kihagyás okozza. A következő nagyobb szövegkihagyás is elég hamar, a III. szakaszban figyelhető meg, amikor a fordító egy több mint két oldal terjedelmű részt, a szakasz mintegy 80–90%-át kihagyja a német változatból. Az angol nyelvű tanulmány további része (IV–VI. szakasz) apróbb változtatásoktól eltekintve csorbítatlanul megjelenik a német fordításban is.

Ha meg akarjuk érteni, hogy a Vörösmarty által teljes terjedelmében lefordított *LB*-cikk valójában miért nem a kínai irodalomról szól, miként azt a címe ígéri, s hogy mi okozza a cikk logikátlan, értelemzavaró struktúráját, akkor érdemes áttekinteni azt, hogy az angol eredetihez képest mely részek maradtak ki a német fordításból.

Az első tanulmányból kimaradt:

²⁹ Morrison, *Chinese Miscellany*, 33–37, 37–43.

a II. szakasz második fele, amely a kínai történetírásról közöl néhány tényt és gondolatot;

a teljes III. szakasz, amely a történelmi regényekről szól, bár közülük cím szerint egyet sem említ meg a szerző;

a teljes IV. szakasz, amely rendkívül röviden, csupán három sorban közöl keveset a kínai sajtóról;

a teljes V. szakasz, amely hosszan értekezik a kínai költészetéről;

a teljes VI. szakasz, amely a könyvgyűjteményekről szól;

a teljes VII. szakasz a földrajzi és térképészeti művekről;

a teljes VIII. szakasz az orvosi és gyógyászati művekről;

a teljes IX. szakasz a csillagászati művekről;

a teljes X. szakasz az esszéirodalomról;

a teljes XI. szakasz a konfucianizmus, a taoizmus és a buddhizmus morál-filozófiai és vallásos irodalmáról.

A második tanulmánynak már a címében is szerepel a konfuciánus kánon két nagy csoportja, az „öt klasszikus” és a „négy könyv” megnevezése. Ez a tanulmány teljes terjedelmében a konfuciánus kánont alkotó művekről tudósít. Az I–V. szakaszban az „öt klasszikus” részletes leírása olvasható, míg az utolsó, VI. szakaszban a szerző a „négy könyv” ismertetését adja. A német fordításból az alábbi szakaszok maradtak ki:

a bevezető rész, amelyben a szerző általában a konfuciánus kánon jelentőségéről szól, illetve elmagyarázza a 'kánon, szent könyv' jelentésű jing 經 karaktert; a teljes I. szakasz a *Dalok könyvéről*,³⁰ amely a konfuciánus kánon szépirodalmi értékét tekintve legértékesebb műve, hiszen ez az antológia 305, a Kr. e. 10. századtól kezdve egészen a Kr. e. 6. századig keletkezett népdalt, munkadalt, ünnepi, szertartási éneket, himnusz stb. tartalmaz;

a teljes II. szakasz, amelyben az *Írások könyvének*³¹ bemutatása olvasható;

a III. szakasz jelentős hányada, amelyben a szerző a többi műhöz képest indokolatlanul hosszú terjedelemben és részletességgel értekezik a *Változások könyve*³² filozófiai, metafizikai aspektusairól.

A kéziratos fordítás jegyzetekkel ellátott átírása

A kéziratban a közékezés meglehetősen bizonytalan, és a magánhangzók rövidségének-hosszúságának jelölése is következetlen. Ennek ellenére, mivel a kézirat első közléséről van szó, a szöveget betűhív átírásban, emendációk nélkül közöljük, feltüntetve a fóliószámokat, jelölve azok *recto* (r.) és *verso* (v.)

³⁰ AJ: *She-king; Shi jing* 詩經.

³¹ AJ: *Shoo-king; Shu jing* 書經.

³² AJ: *Yih King; Yi jing* 易經.

oldalait. Vörösmarty a fordításban nem használt jegyzeteket, így a közbeékelte jegyzetpont-hivatkozások tőlünk származnak. Ezek egyaránt tartalmaznak a kézirat szövegére vonatkozó formai, ortográfiai, illetve a forrástól való eltérésekre stb. tett megjegyzéseinket és az annak tartalmára vonatkozó értelmezéseinket, magyarázatainkat. A kínai szavak (nevek, kifejezések) esetében mindenkor megadjuk a német (*MB*, *LB*) és az angol (*AJ*, *MC*) változatban használt alakot, majd pedig – mint a tanulmány egyéb részeiben – a nemzetközi gyakorlatban elfogadott *pinyin* átírási változatot is. A kínai karakterek a hagyományos írásjegyes formájú változatukban olvashatók.³³ A fordítás alapjául szolgáló német nyelvű cikket teljes terjedelmében a tanulmány végén, a Függelékben adjuk közre.

[55 r.] *Chinai literatura* (No 78. *Literaturblatt*) Rob. Morrison *Urnak tudósítása a' Chinai literatúráról, az Asiatic Journal-ból.*

Monda szerint Chinában a' legrégebbi időkben csomó kötessel szokták az uralkodók parancsolatát a' távolban kihirdetni, vagy különben a' gondolatot megjegyezni. A' legközelebbi lépés a' rendszer' megjavítására Csang-hüü³⁴ által történt, a' ki 4 szemmel ábrázoltatik, 's hagyomány szerint 2600 évvel élt Krisztus előtt. Egy bizonyos csillagzatnak, a' tekenős béka borítéka' ereinek, 's a' lópatkó nyomának vizsgálatából gondolatja jön betűket képezni. Vékonyra metélt bambusz volt az első tárgy melyre irtak, későbbben selyemre, 's a' keresztény számlálatnak mintegy első századában találtatott föl a' papiros. Írószerűl egy hegyesített vesszőke szolgált, mely folyó tentába mártatott. Szörecseteket használtak már Krisztus előtt szinte 300 évvel. A' kemény (*Tintenstöche*)³⁵ C. 600ik esztendejében találták ki, 's a' tizedik század felé kezdettek metszett tőkéről lenyomást³⁶ venni.

[55 v.] I A' Chinai literatura áll a' régi philosophusoknak, Confucius (tulajdonképpen Kung-fu-tse)³⁷ korabeli munkáikból, vagy gyűjteményeikből Krisztus

³³ Ld. az 1. jegyzetet.

³⁴ *AJ*, *CM*: *Tsang-hě*; *MB*: *Tsang-häu*; *LB*: *Tsang-hüü*. *Cangjie* 倉頡 a legendák szerint a Sárnga Császár (Huangdi 黃帝) segítője avagy hivatalnok volt, aki a madarak és vadak lábnyomait tanulmányozva jutott az írás megalkotásának ötletére. Már az ókortól kezdve szokás volt négy szemmel ábrázolni, ami a különleges éberségét szimbolizálja.

³⁵ A *kemény* szó után üres helyet tartva a sor végén, a jobb lapszálon olvasható zárójelben a német eredetiben szereplő *Tintenstöche* kifejezés. Az angol szövegben ezen a helyen a *solid squares of ink* („kemény tinta-tömbök”) szerepel. A hagyományos kínai írás és piktúra jellegzetes és nélkülözhetetlen kelléke a préselt tusrúd (*huimo* 徽墨), amelyet enyv hozzáadásával fenyőgyantakoromból készítenek, majd szögletes formába préselnek és szárítanak ki. Íráshoz vagy festéshez a szilárd tust speciális, úgynevezett tusdörzsölő kövön vízben dörzsölve hígítják a kívánt sűrűségűre és árnyalatúra.

³⁶ A *lenyomást* szó után a német forrásban szereplő *Blöcken* (’blokkok’) szó olvasható. Tulajdonképpen a vésett fadúcokról történő nyomtatási technikáról van szó.

³⁷ Confucius (a mai magyar helyesírás szerint Konfuciusz; Kr. e. 551–Kr. e. 479) latinított változata a több néven is ismert ókori kínai bölcs nevének. Itt zárójelben, a német eredetivel meg-

sz. előtt 500 évvel, ide számítván a' sok jegyzeteket, magyarázatokat, 's az eredeti textus körülírásait; továbbá a' vitatásokat azoknak valódiságukról, és rendéről bizonyos szavaknak, és állításoknak, 's a' homályos helyek értelméről. A Vu-King (öt szent könyv) textusa és Spe-su-é (4 könyv)³⁸ mely Confucius 4 tanítványaitól készített, a' honnan nevét is vette, olly tanításokat és ok-főket foglalnak magokban, mellyeket mesterük javalt, és velök közölt. A' könyvek' számára nézve az első munka Moses' Pentateuch-ához,³⁹ az utóbbi a 4 Evangelistához hasonlít; de mennyire különbözök tartalmaik! Némelly helyeit Vu-king' régibb részének kivevén, mellyekben a' Noahról⁴⁰ fiaira szállott tudásból valami csillámlani látszik, a' többi nem egyéb mint egy földi alkotmánya a' személyes, házi, 's országos szokásoknak,⁴¹ mellynek nincs egyéb kútfeje mint az emberi szív' kevelysége, a bírvány, vagy a' pillantat' kenyei.

[56 r.] II A' Chinai literaturának komolyabb részéből legelsők Chinának, és belső, külső, főképen a' Kúnokkal,⁴² és tatárokkal viselt hadainak történetei, mellyek több kötetet töltenek, jobbára komoly stílusban írva, 's ők jegyzetekkel vannak vegyítve az előforduló személyekről, 's esetekről, 's holott helyenként torekedés látszik a' következtetéseket azon okokra visszavinni, mellyek uralkodnák a' tőlök gondolt Kéltényűben,⁴³ kiről hiszik, hogy az erkölcsi és testi világnak ura. Ők a' vízözönt K. e. 2200 esztendőre teszik (Claproth szerint 308^a)⁴⁴ 's vízözön előtti regéiket nagy szerzőjükről Fohe és Nu-vo-ról,⁴⁵ a' ki köveket

egyező módon, a Kung-fu-tse (Kongfuzi 孔夫子) szerepel.

³⁸ *A wu jing* 五經, vagyis az „öt klasszikus” és a *si shu* 四書, vagyis a „négy könyv” alkotja az úgynevezett konfuciánus kánont, amely azokat a Kr. e. 300 előtt keletkezett műveket foglalja magában, amelyeket a hagyomány magához Konfuciuszhoz köt. A két kifejezés az *AJ*-ben és a *CM*-ben angolosan *Woo-king* és *Sze shoo*, a *MB*-ban németes írásmóddal, de hibásan *Wu-knig* és *Spe-schu*, a *LB*-ban pedig *Wu-king* és *Spe-schu* formában szerepel, amelyet Vörösmarty is átvett.

³⁹ Ti. Mózes öt könyve.

⁴⁰ Ti. Noé.

⁴¹ A bal lapszálon, közvetlenül a *szokásoknak* szó elé kiírva a német *Sittlichkeit* ('erkölcs') szó. Ezen a ponton Morrison valójában a – későbbiekben németül hibásan említett – *yin-yang* 陰陽 elméletre utal.

⁴² *AJ, CM: Huns; MB, LB: Hunnien*. Valójában az ázsiai hunokról van szó, akikről a kínai krónikák *hsziung-nu* (xiangnu 匈奴) néven emlékeznek meg. A 19. században általános volt a hunokat a magyarokkal rokon kunokkal azonosítani, Vörösmarty több művében is így említi.

⁴³ *AJ, CM: Dual System of the Universe; MB, LB: Zweywesigen*.

⁴⁴ Julius Klaproth (1783–1835) német nyelvész, filológus, orientalista és utazó, aki többek között a Magyar Tudós Társaságnak is külső tagja volt. Morrison művében nem hivatkozik rá. A *MB*-ban a cikk végén jegyzetként olvasható, hogy *Herr Klaproth sagt: 3082*, mellette pedig fel van tüntetve, hogy ez a fordító megjegyzése (*A. d. Ueb.*). A *LB*-ban zárójeles beszúrásként található ugyanez a hivatkozás, de már a *MB*-hoz képest hibásan: *Hr. Claproth sagt 308. Anm. d. Uebers.*). Klaprothnak a kínai források alapján az özönvíz idejére vonatkozó spekulációi és kalkulációi az *Asia polyglotta* című munkájában (Paris, 1823.) találhatók a 30–34. oldalon, ahol is a kínai özönvíz időpontját a Kr. e. 2297-től a Kr. e. 2278-ig terjedő időszakra teszi.

⁴⁵ *AJ, CM: Fuh-he (Fo-hi) and Neu-wo; LB: Fo-he und Nu-wo*. A kínai legendák két kultúrhérosa Fuxi 伏羲 és Nüwa (vagy másik kiejtés szerint: Nügua) 女媧. A historizált mitikus

olvasztott, 's avval az egeket beragatta/kijavította, szinte 3200-ig teszik K. sz. előtt. De azt, Nuvo férfi volt-e vagy nő, nem tudják, mert noha (mondják) az asszony jegy meg van a' névben,⁴⁶ ez még sem bizonyít; mert akkor még írás nem volt.

[56 v.] III A' harmadik könyv Jih-King,⁴⁷ előadja az elváltozásokat, 's másításokat, mellyek a' természetben a' Kétezőség' rendszerére vannak építve.⁴⁸ „Semmi, bár melly nagy, nincs a' min ez a' két okfő által ne hasson, és semmi nincs olly kicsin, hogy meg ne gyógyítsa.”⁴⁹ A' mi, egyébiránt már régen ösmeretes Philosophiájokból kijő, az Tan-Kieh,⁵⁰ vagy Le,⁵¹ a' mi talán a' mi

történetírásban mindkettőjüket a mitikus kor „három fenség”-e (*san huang* 三皇) közé sorolták. Fuxi ősatyának tulajdonítják például a halászháló és a jósláshoz használt trigramok feltalálását, de ő tanította meg az embereket a vadászatra, a halászatra és a tűzön való ételkészítésre. Az időszámítás kezdete körül kezdték Nüwa párjaként említeni, akivel olykor páros lényként ábrázolják; emberi felsőtesttel rendelkeznek, de az alsó részük egymásba fonódó kígyó- vagy sárkányfarok. Egyes ókori források Nüwának tulajdonítják az emberek teremtését, illetve a beszakadt égbolt kifoltozását és megtámasztását.

⁴⁶ Ti. Nüwa nevében a *nü* 女 írásjegy jelentése: 'nő', amely a jelentésre utaló gyökként szerepel neve második tagjában is.

⁴⁷ *AJ, CM: Yih King; LB: Jih-King*. Nem más, mint az az ókínai jóskönyv, a magyarul *Változások könyve* címen ismert *Yi jing* 易經.

⁴⁸ A kéziratban zárójelben az eredeti német szövegből a teljes mondatot kiírja Vörösmarty: *welche auf das System der Zweykräftigkeit in der Natur gegründet sind, die nach ihnen das Weltall durchdringt* („amelyek a természetben lévő kétezőség rendszerére vannak alapozva, amely azután behatol a mindenségbe”). Az angol szövegben: *founded on the system of Dual Powers in Nature* („a kétezőség rendszerére van alapozva a természetben”).

⁴⁹ *AJ, CM: Nothing, how great soever, that these principles do not include; and nothing, how small soever, that they do not divide. LB: Es gibt nichts, wie groß es seyn mag, das diese Grundsätze nicht durch: dringen; und nichts, wie klein es auch sey, das sie nicht heilen*. Az idézetben szereplő angol *divide* 'feloszt, szétválaszt, elkülönít' igét a német helytelenül fordítja *heilen*-ként, ezért olvasható Vörösmarty fordításában: [...] *hogy meg ne gyógyítsa*. Az angol szöveg lehetséges fordítása: „Nincs semmi, bármely nagy legyen is, amit e két elv magában ne foglalna; és nincs semmi, bármely kicsiny legyen is, amit azok fel ne osztanának.” Morrison művében a *Változások könyvének* azon, Kr. u. 12. századi neokonfucianus magyarázatát ismerteti, amely Zhu Xi 朱熹 (1130–1200) nevéhez köthető. Az idézet maga is Zhu Xi művében található.

⁵⁰ *AJ, CM: Tae-keih; LB: Tan-kieh. A daji* 大極 kifejezést a magyar szakirodalomban általában 'Nagy Eredőpont'-ként fordítják. Az eredetileg jóslásra szolgáló *Változások könyvét* a konfucianus tudósok később kozmológiai, etikai és metafizikai magyarázatokkal látták el. A magyarázat szerint a Nagy Eredőpont, amely benne foglaltatik a *Változások könyvének*, hozza létre a Két Formát (vagyis a *yint* és a *yangot*); a Két Forma hozza létre a Négy Jelképet; a Négy Jelpép pedig létrehozza azt a nyolc úgynevezett trigramot (*ba gua* 八卦), amelynek kombinációiból felépíthető a *Változások könyvének* 64 jósjele.

⁵¹ A *Le* (*AJ, CM, LB*) tulajdonképpen a *li* 理, amely a *Változások könyvének* 'szabályoz, elrendez', illetve 'alap, indíték' jelentésű, és a későbbi metafizikai fejtegetések során kapcsolták össze a Nagy Eredőponttal. A német fordításból ezen a helyen jelentős rész kimaradt az angol eredetihez képest, ahol is Morrison neokonfucianus alapon hosszasan és részletesen tárgyalja a *daji* jelentését, jelentőségét és kapcsolatát a *li*-vel. Ennek hiányában már a német szöveg ezen része is nehezen értelmezhető.

első okunkkal megegyez. De ezen első ok nálok nem a' tiszteletnek, reménynek bizodalomnak, 's imádásnak tárgya – nem Isten, hanem egy a' természetet lelkesítő Mindenség a' mellynek semmi befolyása az embere, 's avval semmi egybekötése. Sőt magok az istenek, mint a' többi világ, a' Kéterőnek Szang és Szin⁵² (nyugalom és mozgás) művei; noha különféle tündéres kapcsolása által nemelly mathematicai alakoknak a' jó, és bal szerencsét, a' jót, és gonoszt is ezen Kéterőre viszik vissza. [57 r.] Meg kell azonban vallani, hogy e' munkában sok jó tanítás is foglaltatik. Egy Cathol. Missionarius a' *Mémoires sur la Chine* 2-ik részében⁵³ kiadott valamit, a' minek a Chinai Methaphysica magyarázatának kellne lennie, és e' szóban Sang-Te⁵⁴ gondolja a' minden ható istent találni; és Dr Milne⁵⁵ is így érzi. De bizonyos, hogy az írók a Szung-dynasztia⁵⁶ óta lassanként minden istenit kibizonyítottak a' régiek' írásaiból, 's abból a' Materialismust csinálták, mellyet most rendszerökben találunk, 's a' mit a' Francziák pur deisme-nek⁵⁷ mondanak.

IV A' negyedik könyv Vu-king-nak neveztetik,⁵⁸ melly a' helyes magaviselet 's az élet, minden állapataiban előfordulható szertartások' egyetemes szabályait foglalja magában. Ezen része az ó írásoknak Le-King⁵⁹ nevet is visel,

⁵² AJ, CM: *Yin and Yang*; LB: *Sang und Sin*. Vagyis a *yin* 陰 és *yang* 陽. Az ókori kínai szövegekben a *yin* jelentése 'sötét, árnyékos, homályos, zavaros, befedett, eltakart, rejtett', a *yang* jelentése 'napfény, ragyogás, emelkedett'. A hagyományos kínai felfogás a világban lévő minden létező egyensúlyát azzal magyarázza, hogy a *yin* és a *yang* minden nagyobb entitásban kiegyenlíti egymást. Ha ez az egyensúly hosszabb időre felborul, akkor valamilyen katasztrófa következik be. Vörösmarty a két szót a német szöveg hibás írásformája után írja *Szangnak* és *Szinnek*.

⁵³ AJ: *Mémoires sur les Chinois*; CM: *Mémoires sur les Chinoise*; LB: *Mémoires sur la Chine*. Teljes címén: *Mémoires concernant l'histoire, les sciences, les arts, les moeurs, les usages, &c. des chinois: par les missionnaires de Pékin*. A monumentális sorozat első 15 kötete 1776–1791 között jelent meg Párizsban. Morrison itt az 1777-ben kiadott 2. kötet „Explications des figures. I.” című fejezetére (151–155.) utal, amelyről nem állapítható meg, hogy a több szerző (főként francia jezsuita hittérítők) közül pontosan kinek tulajdonítható.

⁵⁴ AJ, CM: *Shang-Te*; LB: *Schang-Te*. Shangdi 上帝, vagyis a Magasságos Úr, a legfontosabb, legfőbb isten az ókori kínai vallásosságban. Alakja már a Kr. e. 2. évezredben megjelent. Az európai misszionáriusok Kínában prédikációik során, valamint Biblia-fordításaikban a Shangdi szót használták a keresztény Isten fogalmának jelölésére is.

⁵⁵ William Milne (1785–1822) protestáns misszionárius, Morrison munkatársa. Ő volt a második protestáns misszionárius, aki Kínába érkezett, 1809-ben. Nagy segítségére volt Morrisonnak a Biblia fordításának befejezésében. Számos vallásos tárgyú kínai nyelvű írás szerzője, angol nyelvű cikkei és tanulmányai a kínai történelemlről, irodalomról, mitológiáról, filozófiáról stb. 1817-től 1822-ig a *The Indo-Chinese Gleaner*-ben jelentek meg.

⁵⁶ AJ, CM: *Sung Dynasty*; LB: *Sung-Dynastie*. A Song-dinasztia 960-tól 1279-ig Kína uralkodóháza.

⁵⁷ Ti. „tisztá deizmus”.

⁵⁸ A német fordító hibásan értelmezte az angol *The Fourth of the Woo-king* kifejezést. Valójában itt a *wu jing*, vagyis az „öt klasszikus” negyedik művéről van szó, vagyis a *wu jing* nem maga a negyedik mű.

⁵⁹ AJ, CM: *Le-king*; LB: *Le-King*. A *Li jing* 禮經, (A szertartások könyve; ismertebb címén: *Li ji* 禮記 [A szertartások feljegyzései]) a konfuciánus értékek szerint kívánatosnak tartott tár-

mellyben a' Le szertartásokat, szokásokat, személyes csínt, 's udvariasságot jelent. [57 v.] Bizonyos ön-énzés, figyelem mások iránt, komolyság mind a' gondolkodásban, mind a' magatartásban fekszik itt alapúl. Kedves szavak a' Chinaiaknak, mikor erkölcsökről beszélnek, vagy írnak, az 'ami ezen munka elején találhatik: Vu pin King.⁶⁰ soha se nem komolyan; az az: mindig komolyan; nem ellentmondásúl a' vidámsággal, hanem megkülönböztetésül a' könnyű gondolatoktól, ledér beszédektől, és szelességtől.

V Az ötödik könyv Feif-King⁶¹ egy sovány Kronikája Confucius korának, 's az egyetlen munka, mellyet maga írt.

VI Az előbb említett négy könyv Confucius' iskolájának okfőit foglalja magában. Az rendszere az illőségnek és csínosságának, mellynek az isteni tekintetből semmi, vagy igen kevés vagyon alapjául. Abból áll az egész, hogy valaki ezen rendszer után hivatalokhoz, tisztséghez, 's jövedelemhez juthasson. [58 r.] A' papok alacson hivatalra nem bocsátatnak. Minden hatalom a' tudósoknál van, 's ezek olly nagyra vágyok is, a' millyen csak lehet az emberek akármelly osztálya Ama' könyvekben a' tudás alap gyanánt tekintetik; de nem a' csupa tudósság, a' hanem a' mi ott a' tündöklő [e]rény' világos ösméretének nevezetik, a' természet világának észrevése kapcsoltan a' legvalódibb akarattal, ezen ösméretet erkölcsi javítására fordítani a' belső embernek. Ezután jön ezen tudásnak a' mások' javára alkalmazása, a' mit ők népújításának mondanak, végre tartós, és szoros ragaszkodás az okfőkhöz, és a' már előbb megösmert erények' gyakorlása. Az erényt és bünt ezek által jelentik: közönséges, és személyes jó, köz és saját haszon, jótét, 's az önhaszon érzése. – China' kereskedő részében azt mondják, hogy az Europeiak, és Americaiak egy nyerekedő, bátor népe a' szerencsélkedőknek, melly a' haszonért honni' élményeit, 's kényeit elhagyja. [58 v.] A' mint tudva van, a' Chinaiak ezért szellemi (Urbarmacher) az első, a' föld a' második, a' földmivéseket, 's velök a' kalmárokat az utolsó osztályba teszik.⁶² A' tudósok első osztálya a' többit mind megvetéssel nézi. Ők földes

sadalmi normákkal, adminisztrációval és szertartásokkal kapcsolatos írásköltség. A mű összeállítását a hagyomány magának Konfuciusznak tulajdonítja, de jobbára később íródott részekből áll, amelyet az „öt klasszikus” sorába emeltek.

⁶⁰ AJ, CM: *Woo puh king*, vagyis *wu bu jing* 無不敬. A szertartások feljegyzései 27. fejezetéből származó idézet, melynek fordítása: „sohasem tisztelet nélkül”.

⁶¹ LB: *Feiv-King*. A német fordító az előző szakaszhoz hasonlóan ismét hibásan értelmezte az angol szöveget, amikor az angol *Five King* „öt king”, vagyis „öt kánon” kifejezést gondolta a gyűjtemény ötödik műve címeként, amelyet betűcserével írt le, vagy így szedtek ki, Vörösmarty pedig ezt írta át *Feif King* formában. A német fordító ráadásul kihagyta az amúgy is rövid szakasz lényeges részét, amelyből kiderülne, hogy az „öt könyv” utolsóként említett műve valójában a *Chunqiu* 春秋 (CH: *Chun-tseu*; Tavaszok és ősök) című krónika, amely Konfuciusz szülőföldjének, Lu 魯 államnak a történetét tárgyalja kronologikus sorrendben, Kr. e. 722-től egészen Kr. e. 481-ig. Már az ókorban úgy tartották, hogy ennek a műnek csakugyan maga Konfuciusz volt a szerzője.

⁶² A Vörösmarty által nem értett és hiányosan magyarított mondat fordítása: „A kínaiak köz-

urai, miveltebbei, főtisztjei, követei az országnak, 's úgy tetetik magokat, mintha ők a' Le-t⁶³ a nyereséget a' legjobban/inkább gyűlölnék. 'S hogy a gazdagságnak és fénynek ezen megvetését még nyilvánbá tegyék, gyakran a legfőbb emberek is egy sereg rongyos kísérőkkel járnak. A' hatalom bírása minden egyéb birtok gyanánt vagyon. Az országlásra nézve azon vannak, hogy a nép szíve együtt járjon az országlószer' rendelkezéseivel, 's hogy így annak kelljen az országlásra jutni, a' ki a' nép szívét megnyerte, 's csak az érdemli meg a' jó (az erényes) fejedelem' nevét, a' ki az emberek' szeretetét meg tudja nyerni. Erény, nép, ország, jövedelem, a' rend melly az uralkodóknak, mint természet' rende ajáltatik, mellyet az ég javal, és Sang-te (a' legfőbb úr) gyönyörnek tekint. [59 r.] De ha hamis politika által ezen rend megfordítatik, elsővé tétetvén a' jövedelem, utoljára az erkölcs, akkor az uralkodónak a' nép szívét el kell vesztenie, az Ég végzetének tőle elvonulni, Sang-te-nek reá haraggal néznie, 's a' Kormányának másra szállani. A' gazdagság nem ügyelésének tanítása olly különlegesen elterjedt, hogy csupán a' dús, ha egyszersmind tudományval, hatalommal, vagy erénynyel nem bír, magától a' néptől is megvetetik.

A fordítás elemzése

Morrison *AJ*-ban megjelent tanulmányát az ismeretlen német fordító szakszerűtlenül kivonatolta, a *LB*-ban olvasható fordítása pedig több helyen pontatlan. Az eredeti angol tanulmány vagy legalább a kínai irodalom, különösképpen a konfuciánus kánon előzetes ismerete nélkül a német cikkről nem derül ki annak logikátlan szerkesztése, értelmezési hibái és terminológiai pontatlanságai. Vörösmarty tehát feltehetően a szerkesztő és fordító jóhiszemű bizalmával választotta ki a német írást, látott hozzá annak fordításához, és azt teljes terjedelmében, jelentősebb kihagyások nélkül magyarította is.

Életrajzírói szerint Vörösmarty nem volt különösebben gyakorlott a német társalgásban, de jól értett minden szöveget, s hibátlanul írt is németül. Ezt a *CI* fordítása is megerősíti, de emellett valamelyest rávilágít Vörösmarty fordítói módszerére is.

A mintegy 9000 leütés terjedelmű német szöveget folyamatosan, feltehetően egyhuzamban fordította le, a problematikus részeket pedig – a fordítókra máig jellemző módon – vagy kihagyással, vagy a problémát okozó forrásnyelvi szó, kifejezés beékelésével jelezte magának, a későbbre hagyott megoldást, tisztázást

tudottan a szellem művelőit sorolják az első osztályba, a föld művelőit a másodikba, a föld termékeinek feldolgozóit a harmadikba, a kereskedőket pedig a hasonlókkal együtt az utolsóba.”

⁶³ *AJ, CM, LB: Le. A li* 利 jelentése: 'érdek, haszon, nyereség'; nem keverendő össze a szövegben korábban szereplő, ugyancsak *linek* ejtendő, de más írásjeggyel írandó *livel* 理, vagy *A szertartások feljegyzéseinek* kínai címében (*Li ji*) szereplő, 'szertartás, rituálé' jelentésű *livel* 禮.

megkönnyítendő. Így tehát nem tekinthetjük kihagyásnak azt a néhány esetet, ahol a német szöveg értelmezési nehézség elé állította Vörösmartyt.

A *CI* kéziratában három ilyen helyet azonosíthatunk. A kézirat első oldalán, az 55. fólió *rectóján* két német kifejezés kapcsán is elbizonytalanodott. A *Tintenstöche* szóra meg sem kísérelt magyar megfelelőt találni, a helyét kihagyta, a forrásnyelvi alakot pedig lapszélen zárójelben adta meg. Olyan kifejezésről van szó, amelynek megértéséhez nem elég németül tudni. Vörösmarty kínai kultúrtörténeti ismeretek nélkül talán elképzelni sem tudta, mik lehetnek azok a kínai találmányok, a kemény „tintarönkök”, „tintatuskók” (ez a német kifejezés szó szerinti fordítása), amelyeket a kínaiak az íráshoz használnak. Nem találtuk annak nyomát, hogy 1828 előtt magyarul történt-e említése a ma préselt tusrúdnak nevezett tárgynak, amely a kínai írástudók speciális kelléke, és amelyről a kézirat vonatkozó részének jegyzetében már részletesen szoltunk.

Ugyanezen az oldalon két sorral lejjebb Vörösmarty szintén a lapszélen, de már nem zárójelben, a német *Blöcken* szót írja ki. A kínai könyvnyomtatásról tudósító egyetlen mondatot Vörösmarty „s a’ tizedik század felé kezdettek metszett tökékről lenyomást venni” formában fordította le, de a *Blöcken* ’tömbök, rönkök’ szó értelmezésében elbizonytalanodott, és ideiglenesen a „tökék” szóval magyarította.⁶⁴ A Vörösmartynak gondot okozó német kifejezés azokat a fanyomódúccokat jelenti, amelyekre egy-egy oldal teljes szövegének „negatívját” kivésték, majd így készítettek róluk lenyomatot. Korabeli magyar forrásban erről 1832-ben, Vörösmarty fordítása után négy évvel a *Közhasznu esmeretek tára* „China” címszavában olvashatunk: „[...] elébb nyomtattak a’ Chinaiak könyvet, mint mi, a’ tárgyak jeleit fa táblákba metszván [...]”⁶⁵

Vörösmarty fordításának legproblematiszabb része az 58. fólió *verso* oldalán található. Ebben az esetben a német *Urbarmacher* kifejezést nyilvánvalóan nem értette, így annak helyét kihagyta a szövegben, a német szót pedig a lapszélen, zárójel nélkül megadta. A német fordító az *urbar* ’(meg)művelhető’ és a *Macher* ’készítő, csináló’ szavakból alkotott összetétellel az angol *cultivator* szót fordította, de az eredeti angol mondatot jelentős mértékben összevonva, torzítva adta vissza: „The Chinese, as is well known, rank the *cultivators of mind* in the first class; next the *cultivators of the land*; in the third place are ranked the *operators* on Earth’s produce, or the *artisans and mechanics*; and finally, the *transferrer* of commodities – the *trafficker, trader, or merchant*.”⁶⁶

A német szövegben ez áll: „Die Chinesen sehen bekanntlich die *Urbarmacher des Geistes* in die erste Klasse, die *Urbarmacher des Feldes* in die zweyte, die

⁶⁴ Morrison tanulmánya ezen részében a fanyomódúccos nyomdatechnikáról beszél, és nem tesz említést a 11. század közepe táján Bi Sheng 畢昇 (990–1051) által feltalált mozgatható nyomóelemes nyomtatásról.

⁶⁵ *Közhasznu esmeretek tára*, III. 169.

⁶⁶ A szerző kiemeléseivel.

Verarbeiter der Erzeugnisse der Erde in die dritte und die *Händler* mit denselben in die letzte.”

Mint láthatjuk, a német fordításban nem szerepelnek a harmadik társadalmi osztályba sorolt művészek (*artisans*) és kézművesek (*mechanics*), ezenkívül pedig lerövidíti az utolsó (negyedik) osztályba sorolt kereskedőkre vonatkozó részt is, és nála összevonva, *die Händler mit denselben* formában szerepel az angol mondat *the transferrer of commodities – the trafficker, trader, or merchant* része.

Vörösmartynak nem csupán a mondat első részében szereplő *Urbarmacher* szó okozott gondot, de anélkül, hogy jelölte volna, teljesen elhagyta a *die Verarbeiter der Erzeugnisse der Erde in die dritte* (vagyis a „föld termékeinek bérfeldolgozóit a harmadikba”) rész fordítását is, így nála négy társadalmi osztály helyett csak három szerepel.

Érdekes megfigyelni Vörösmarty azon törekvését, ahogyan fordítása során a forrásnyelvi szövegben előforduló, a német hangtanhoz és ortográfiához igazított átírásban szereplő kínai szavakat és neveket „magyarosítja”. Bár a *CI* kéziratának ismertetésekor a jegyzetekben mindezen szavakat, kifejezéseket külön-külön már ismertettük, úgy gondoljuk, hogy a könnyebb összehasonlíthatóság kedvéért hasznos, ha a kéziratban előforduló tizenhét kínai nevet, kifejezést az alábbi táblázatban is összefoglaljuk. Ebben a kínai nevek és kifejezések, illetve műcímek (az utóbbiak kurziválva) a kéziratban való első megjelenésük sorrendjében szerepelnek.

	Angol	Német	Vörösmarty	Pinyin	Eredeti
1.	Tsang-hěě	Tsang-hüü	Csang-hüü	Cangjie	倉頡
2.	Kung foo tsze	Kung-fu-tse	Kung-fu-tse	Kongfuzi	孔夫子
3.	<i>Woo-king</i>	<i>Wu-king</i>	<i>Vu-King</i> <i>Vu-king</i>	<i>Wu jing</i>	五經
4.	<i>Sze shoo</i>	<i>Spe-schu</i>	<i>Spe-su</i>	<i>si shu</i>	四書
5.	Fuh-he	Fo-he	Fohe	Fuxi	伏羲
6.	Neu-woo	Nu-wo	Nu-vo / Nuvo	Nüwa	女媧
7.	<i>Yih King</i>	<i>Yih-King</i>	<i>Jih-King</i>	<i>Yi jing</i>	易經
8.	<i>Tae-keih</i>	<i>Tan-kieh</i>	<i>Tan-Kieh</i>	<i>daji</i>	大極
9.	<i>Le</i>	<i>Le</i>	<i>Le</i>	<i>li</i>	理
10.	<i>Yang</i>	<i>Sang</i>	<i>Szang</i>	<i>yang</i>	陽
11.	<i>Yin</i>	<i>Sin</i>	<i>Szing</i>	<i>yin</i>	陰
12.	Shang-te	Schang-te	Sang-Te Sang-te	Shangdi	上帝
13.	Sung	Sung	Szung	Song	宋

14.	<i>Le-king</i>	<i>Le-King</i>	<i>Le-King</i>	<i>Li jing</i>	禮經
15.	<i>Le</i>	<i>Le</i>	<i>Le</i>	<i>li</i>	禮
16.	<i>Woo puh king</i>	<i>Wu pin King</i>	<i>Vu pin King</i>	<i>wu bu jing</i>	無不敬
17.	<i>(Five) King</i>	<i>Feiv-King</i>	<i>Feif-King</i>	–	–
18.	<i>Le</i>	<i>Le</i>	<i>Le</i>	<i>li</i>	利

A kirívó hibák (4., 8., 10., 11., 16., 17.) esetében látható, hogy a német fordító vagy nyomdai szedő volt az, aki vétett. A német szöveg alapján dolgozó Vörösmarty néhány esetben figyelmetlen vagy következtelen volt, például a német változatban szereplő *Tsang* névelem *Csang* formában történő átírásakor (1.), a nagy- és kisbetűk (3., 8., 12.), illetve a kötőjel (5., 6.) használatában. Az átírás megváltoztatásakor a német *s* (10., 11., 13.), *sch* (4., 12.), *y* (7.) és *w* (3., 6., 16.) betűket azok magyar megfelelőire alakítja át: *sz*-re, *s*-re, *j*-re és *v*-re. A német összetett *ts* betűt egyszer hibásan *cs*-nek írja át (1.), a *Kung-fu-tse* szóban (2.) pedig változatlanul hagyja.⁶⁷

Ez alapján hibásan vonnánk le azt a következtetést, hogy Vörösmarty fordításában a kínai szavak és nevek valamiféle, a magyar hangtani sajátosságokhoz és helyesíráshoz idomuló korai átírási rendszerének kidolgozására való törekvés figyelhető meg. Azokat a német betűket, amelyek a magyartól eltérően más hangot jelölnek, vagy grafikailag a magyar írástól idegenek, már Vörösmarty korában szokás volt az átírásban megváltoztatni.

Mivel a kínai szavak és nevek jó ideig jellemzően latin, német, angol és francia írott források közvetítésével jutottak el hazánkba, átírásuk tekintetében a *Cl* fordítása után több mint egy évszázadig még jelentős káosz uralkodott. Egy-egy rendszer kidolgozására majd csak a tudományos igényű hazai sinológia elindulását követően, az 1950-es évek második felében, az 1960-as évek első felében került sor.

Konklúzió

Ismereteink szerint Vörösmarty sem a *Cl* fordítását megelőzően, sem azt követően nem foglalkozott műveiben Kínával vagy a kínai irodalommal.⁶⁸ Nincs

⁶⁷ Ezeken kívül egy ízben a német *v* betűt is *f*-re írja át, mivel az angol *Five* szó hibásan értelmezett és *Feivre* torzított alakját (17.) a német szöveg alapján kínai névnek gondolja.

⁶⁸ Kínát csupán 1833-ban és 1834-ben, a *Turandot* két magyar fordításáról írt bírálatában említi: *Turandot v. a' khinai Printz-asszony. Tragi-Comoedia. Schiller után fordította Gathi* [Gáthy] János (ld. Vörösmarty Mihály, *Publicisztikai írások. Akadémiai és Kisfaludy-Társasági iratok*. [Vörösmarty Mihály Összes Művei, XVI.] Sajtó alá rend. Solt Andor–Fehér Géza–Gergely Pál. Budapest, 1977, 30, 197.) és *1. Turandot v. a' khinai Hercegasszony. Tragi-Comedia. Schiller után fordította Gathi János. 2. Turandot khinai Hercegasszony. Szomorúvíg költemény, fordította Tót Mihál* (ld. Vörösmarty, *Publicisztikai írások*, 39, 208–209.).

arról tudomásunk, hogy az országgal, a kínai műveltséggel kapcsolatban volt-e bármiféle egyéb ismerete. Fordítása arról árulkodik, hogy ez lehetett az első munka, amely a kínai irodalommal kapcsolatban a keze ügyébe akadt. Az angol eredeti hiányában és egyéb, a kínai irodalommal kapcsolatos források nélkül Vörösmarty javítani sem tudta volna fordítását. Jóllehet elhibázott döntés volt épp ezt a könyvismertetőnek szánt, ám valójában rosszul szerkesztett, fordítási és átírási pontatlanságokat tartalmazó német szöveget választania, kifogástalan kritikai érzékéről és szerkesztői felkészültségéről tanúskodik az a tény, hogy fordítását nem jelentette meg. Maga is felismerhette, hogy a cikkben foglaltak ebben a formában a nagyközönség számára nem csupán érdektelenek, de értelmetlenek is.

A *Cl* kéziratában nem Vörösmarty gondolatait találjuk, az nem a kelet iránti érdeklődésének kutatómunkával gyűjtött és összegzett eredménye. A *Cl* csupán a skót presbiteriánus hittérítő, Robert Morrison kínai irodalomról tudósító tanulmányának egy ismeretlen német fordító által szakszerűtlenül kivonatolt, pontatlan német nyelvű átültetésének magyar nyersfordítása. A kéziratban maradt és a szélesebb közönség számára mindaddig ismeretlen *Cl* elenyésző jelentőséggel bír a Vörösmarty-kutatások szempontjából. Értéke sokkal inkább a hazai orientalisztika, azon belül is a sinológia tudománytörténeti kutatásainak szempontjából mérhető, hiszen a szűkebb szakma nem csupán egy feldolgozatlan, hanem egy eddig ismeretlen, lappangó forrással gazdagodott.

FÜGGELÉK

Chinesische Literatur.

*Herr Rob. Morrison's Nachricht über die Chinesische Literatur,
aus dem Asiatic Journal.*

Der Sage nach bediente man sich in den frühesten Zeiten in China der Knotenstricke, um den Willen der Herrscher in der Ferne zu verkünden, oder sonst den Gedanken fest zu halten. Der nächste Schritt zur Verbesserung des Systems geschah durch Tsang-hüu, welcher mit 4 Augen dargestellt wird, und, der Angabe nach, 2600 Jahre vor Christi Geburt gelebt hat. Von der Beobachtung eines gewissen Gestirnes, der Adern in der Schildkrötenschale und des Eindrucks von einem Pferdehuf, verfiel er auf den Gedanken Buchstaben zu bilden. Dünn geschnittene Bambus waren der erste Gegenstand, auf den man schrieb; zunächst bediente man sich hierzu der Seide und ungefähr im ersten Jahrhundert christl (sic!). Zeitrechnung erfand man das Papier. Als Mittel zum Schreiben bediente man sich anfangs eines zugespitzten (sic!) Stöckchens, welches in flüssige Tinte getaucht ward. Haarpinsel benutzte man bereits 300 Jahre vor Christi Geburt. Um das Jahr C. 600 erfand man die harten Tintenstöckchen, und gegen das 10te Jahrhundert entdeckte man das Mittel, von gestochenen Blöcken Abdrücke zu nehmen.

I. Die Chinesische Literatur besteht aus den Werken oder Sammlungen der alten Philosophen aus der Zeit des Confucius (eigentlich Kung-fu-tse) 500 Jahre vor C. G.; nebst den vielen Noten, Commentarien und Umschreibungen des ursprünglichen Textes; dann den Streitschriften über deren Aechtheit, die Ordnung gewisser Wörter oder Sätze und den Sinn dunkler Stellen. Der Text des Wu-king (fünf heilige Bücher) und des Spe-schu (4 Bücher), welche von 4 Schülern des Confucius zusammengetragen worden, wovon sie den Namen haben, enthalten die Lehren und Grundsätze, die ihr Meister billigte und ihnen mitgetheilt hatte. Der Zahl der Bücher nach, gleicht das eine Werk dem Pentateuch Mosis und das andere den 4 Evangelisten. Aber wie anders ist ihr Inhalt! Mit Ausnahme einiger Stellen in dem ältesten Theile des Wu-king, welche etwas von der Kenntniß zu enthalten scheinen, die Noah seinen Kindern mitgetheilt haben muß, ist das übrige nichts als ein ungöttliches Gebäude von persönlicher, häuslicher und staatswirthschaftlicher Sittlichkeit, die keine andere Quelle hat, als den Stolz des menschlichen Herzens, oder die Ruhmsucht, oder gegenwärtige Bequemlichkeit...

II. Das nächste im ernsthaften Theil der Chinesischen Literatur, sind Geschichten von China, und seinen innern und auswärtigen Kriege, besonders mit den Hunnen und Tartaren, welche viele Bände einnehmen, und gewöhnlich in einem ernsthaften Styl geschrieben, und mit Bemerkungen über vorkommende Personen und Begebenheiten vermischt sind, und in welchen dann und wann ein Versuch erscheint, Wirkungen auf die Ursachen zurückzuführen, die in dem von ihnen erdachten Zweywesigen herrschen sollen, von welchem sie glauben, daß die moralische und physische Welt beherrscht werde. Sie setzen ihre Fluth ungefähr 2200 Jahre vor C. G. (Hr. Claproth sagt 308. Anm. d. Uebers.) und führen ihre vorfluthige Sagen hinsichtlich ihres großen Stifters Fo-he und Nu-wo, welcher Steine schmolz und die Himmel damit ausbesserte, bis auf 3200 v. C. Ob aber Nu-wo ein Mann oder ein Weib gewesen, wissen sie nicht, denn, sagen sie, obgleich das Zeichen Weib erscheint, so beweist dies doch nichts, weil es zur Zeit keine Buchstaben gab.

III. Das dritte Buch heißt Jih-King, und enthält die Lehre von den Umwandlungen und Veränderungen, welche auf das System der Zweykraftigkeit in der Natur gegründet sind, die nach ihnen das Weltall durchdringt. „Es gibt nichts, wie groß es seyn mag, das diese Grundsätze nicht durchdringen; und nichts, wie klein es auch sey, das sie nicht heilen.“ Was aus ihrer, übrigens längst bekannten, Philosophie hervorgehet, ist ein Tan-chie oder Le, das wohl mit unserem Ausdrucke: erste Ursache übereinstimmen mag. Aber diese Erste Ursache ist bei ihnen nicht ein Gegenstand der Ehrfurcht, der Hoffnung, des Vertrauens oder der Anbetung – es ist nicht ein Gott, sondern eine die Natur belebende Allheit ohne Einfluß auf, oder Verbindung mit dem Menschen. Ja die Götter selbst sind, wie das übrige Weltall, das Werk der Zweykraft Sang und Sin (Ruhe und Bewegung); obgleich durch die mannichfaltige, phantastische Verbindung von mathematischen Gestalten, auch das Gute und Böse, Glück und Unglück auf diese Zweykraft zurückgeführt werden. Auch muß man bekennen, daß dieses Werk viele gute Lehren enthält. Ein kathol. Missionär gab in dem zweyten Theil der *Mémoires sur la Chine* eine seyn sollende Erklärung von der chinesischen Metaphysik, und will in dem Worte Schang-te den allmächtigen Gott erkennen, und Dr. Milne verstehet es ebenfalls so. Aber es ist gewiß, daß seit der Sung-Dynastie die Schriftsteller nach und nach alles Göttliche aus den Schriften der Alten heraus demonstriert, und den Materialismus daraus

gemacht haben, den wir jetzt in ihrem System finden, und den die Franzosen noch *pur déisme* nennen.

IV. Das vierte Buch heißt *Wu-King*, eine allgemeine Vorschrift für das Benehmen und die zu beobachtenden Feyerlichkeiten in allen Lagen des Lebens. Dieser Theil der alten Schriften wird auch *Le-King* genannt, in welcher Bedeutung das Wort *Le*, Gebräuche und Feyerlichkeiten, persönlichen Anstand, Höflichkeit u. s. w. meinet. – Eine gewisse Selbstachtung, und Achtung gegen andere, ein Ernst im Denken, im Wesen und Benehmen liegt allem andern zu Grunde. Ein Lieblingsausdruck der Chinesen, dessen sie sich fast immer bedienen, wenn sie von den Sitten reden oder schreiben, sind die in dem ersten Satze dieses Werkes enthaltenen Worte: *Wu piu King*, nie nicht ernsthaft; d. h. immer ernsthaft; nicht im Widerspruche mit Heiterkeit, sondern als Unterscheidung von leichten Gedanken, leichtfertigen Reden, und hastigem Wesen.

V. Das fünfte, *Feiv-King*, ist eine magere Chronik von Confucius eigener Zeit, und das einzige Werk, das er selbst geschrieben.

VI. Die früher erwähnten vier Bücher enthalten die Grundsätze der Confucius'schen Schule. Es ist ein System der Schicklichkeit und des Anstandes, welchem wenig oder nichts von göttlichem Ansehen zu Grunde liegt. Es ist nur durch die Anerkennung dieses Systems, daß ein Mann in China zu Aemtern, Würden und Einkünften gelangen kann; die Priester werden nicht zu dem niedrigsten Amte zugelassen; alle Macht ist bey den Gelehrten, und diese sind auch so herrschsüchtig, als irgend eine Klasse von Menschen es seyn kann. In jenen Büchern wird die Kenntniß als Grundlage betrachtet; aber nicht allein Gelehrsamkeit, sondern vorzüglich, was dort eine klare Erkenntniß glänzender Tugend genannt wird, eine genaue Wahrnehmung des Lichtes der Natur vereinigt mit dem ernstlichen Willen, diese Erkenntniß auf die sittliche Verbesserung des innern Menschen anzuwenden. Zunächst kommt die Anwendung dieser Erkenntniß zum Vortheile anderer, oder, wie sie es nennen, zur Erneuerung des Volkes; und zuletzt eine beständige und feste Anhänglichkeit an die Grundsätze und Uebung der früher erkannten Tugenden. Tugend und Laster bezeichnen sie durch: allgemeines und persönliches Wohl, öffentlichen, und eigenen Vortheil, wohl wollende und selbstsüchtige Gefühle... In dem kaufmännischen Theil von China sagt man, die Europäer und Amerikaner seyen ein gewinnsüchtiges, kühnes Volk von Abenteurern, das des Vortheils willen die Genüsse und Bequemlichkeiten der Heimath verlasse. Die Chinesen setzen bekanntlich die Urbarmacher des Geistes in die erste Klasse, die Urbarmacher des Feldes in die zweyte, die Verarbeiter der Erzeugnisse der Erde in die dritte und die Händler mit denselben in die letzte. Die erste Klasse der Gelehrten sehen alle andere Klassen mit Verachtung an. Sie bilden die Herrschaften, die Gebildeten, die Beamten, die Statthalter, Minister und Gesandten des Landes, und geben sich immer das Ansehen, als verachteten sie das *Le* oder den Gewinn aufs äußerste. Und um ihre Verachtung des Reichthums und der Pracht desto deutlicher an den Tag zu legen, sieht man oft die vornehmsten Männer mit einem Gefolge in zerlumpten Kleidern. Der Besitz der Macht gilt ihnen für jeden andern Besitz. Hinsichtlich der Regierung halten sie dafür, daß die Herzen des Volks und die Bestimmung der Regierung Hand in Hand gehen; daß derjenige, welcher des Volks Herz gewinnt, den Thron erwerben müsse, und nur der ein tugendhafter Prinz genannt zu werden verdiene, welcher der Menschen Liebe zu gewinnen wisse. Tugend, Volk, Land, Einkünfte ist die Ordnung, welche den Herrschern als die Ordnung der Natur empfohlen wird, die der Himmel billige, und Schang-te (der oberste Herrscher) mit Vergnügen

ansehe. Sollte aber durch eine falsche Politik diese Ordnung umgekehrt, und Einkünfte als das erste, und Tugend als das letzte betrachtet werden, – dann müsse der Herrscher des Volks Herzen verlieren, des Himmels Beschlüsse ihm entzogen werden, Schang-te mit Mißvergnügen auf ihn blicken, und der Thron einem anderen gegeben werden. Die Lehre von der Gleichgültigkeit gegen Reichthümer ist allgemein verbreitet; und der bloß Reiche, wenn er nicht zugleich Gelehrsamkeit, Macht oder Tugend besitzt, wird selbst von dem Volke verachtet.

***Chinai literatura* – An unpublished manuscript of Mihály Vörösmarty**

Zsolt TOKAJI

The manuscript entitled “*Chinai literatura*” (“Chinese Literature”) of Mihály Vörösmarty (1800–1855) is kept in the Manuscript Library of the Hungarian Academy of Sciences. The translation from German, originally intended as a book review, was to appear in the journal *Tudományos Gyűjtemény* (Scientific Collection), but Vörösmarty never published this work. The original of Vörösmarty’s translation can be found in the 1827 issue of the German literary newspaper *Literatur-Blatt*, with the title “Chinesische Literatur. Herr Rob. Morrison’s Nachricht über die Chinesische Literatur, aus dem Asiatic Journal”. In fact, the German-language article is a poorly extracted and edited translation of an English article entitled “Chinese Literature” written by the British Protestant missionary Robert Morrison and published in the *Asiatic Journal* (1825). Vörösmarty prepared a translation of the full German text but he did not publish it, probably because he had no access to the original English version. In this form, the manuscript is a very special monument for early Hungarian Orientalism.